

HALLA VALGEIRSDÓTTIR OG INGIBJÖRG ELSA GUÐMUNSDÓTTIR

FANGELSI VETTVANGUR FYRIR NÁM

Halla Valgeirsdóttir

Ingibjörg Elsa Guðmundsdóttir

Í könnun sem gerð var árið 2007 að tilhlutan mennta- og menningarmálaráðuneytisins og dóms- og kirkjumálaráðuneytisins í samvinnu við Fangelsismálastofnun ríkisins um menntun, menntunarbakgrunn og námsáhuga íslenskra fanga, 18 ára og eldri, kom fram að um 36% svarenda höfðu ekki lokið grunnskóla og 28% höfðu ekki lokið framhaldsskóla. Samkvæmt þessu er stór hluti fanga í markhópi sem kveðið er á um í framhaldsfræðslulögunum.¹ Fræðslumiðstöð atvinnulífsins fékk Erasmus plus styrk til að senda tvo starfsmenn á ráðstefnu sem haldin var dagana 24.–26. september um menntun í fangelsum. Ráðstefnan var haldin í Kaupmannahöfn á vegum norræns tengslanets um menntun í fangelsum (Nordisk netværk om feng-

selsundervising) sem er eitt af netum NVL (Norrænt tengslanet um nám fullorðinna). Erlendur Baldursson, sem nýverið lét af störfum hjá Fangelsismálastofnun, hefur verið tengiliður Íslands í netinu. Markmiðið með þátttöku í ráðstefnunni var að kynna því sem er að gerast á Norðurlöndum varðandi menntun fanga í því skyni að skoða hvort og þá hvernig framhaldsfræðslan getur komið að því verkefni hér á landi.

FANGELSI SEM NÁMSVETTVANGUR

Yfirskrift ráðstefnunnar, sem er sú 16. í röðinni, var fangelsi sem námsvettvangur (Fengsel som læringsarena) með áherslu á ráðgjöf og hvatningu. Í kringum 140 þátttakendur frá öllum Norðurlöndunum sóttu ráðstefnuna. Fyrsta ráðstefnan um menntun fanga var haldin árið 1977 með þátttöku allra Norðurlandþjóðanna. Ísland hefur átt fulltrúa á síðustu fimm ráðstefnum. Frá árinu 1994 hafa þessar ráðstefnur verið haldnar á tveggja ára fresti til skiptis á Norðurlöndunum. Ráðstefna sem þessi var haldin á Íslandi árið 2006 og eftir tvö ár verður hún aftur haldin hér á landi.

Ráðstefnan samanstóð af erindum um stöðu menntunar í fangelsum á Norðurlöndunum, sögulegu yfirliti um menntun fanga og fræðilegum erindum með áherslu lagða á meginþemu ráðstefnunnar, ráðgjöf og hvatningu. Jafnframt voru 11 vinnustofur í boði sem þátttakendur gátu valið á milli.

Fram kom að mikilvægt er að bjóða viðeigandi samset-

ingu úrræða, s.s. meðferð, menntun og virkniúrræði, ekki síst þar sem markhópurinn verður sífellt þyngri, með tilliti til menntunarstöðu og félagslegrar stöðu fanga. Því skiptir máli að geta greint vandamál og þarfir fanga eins fljótt og hægt er. Það getur þó oft og tíðum reynst torvelt þar sem fangar eiga oft erfitt með að meðtaka það sem fer fram hjá ráðgjöfum eða í kennslustundum við upphaf afplánunar því þá eru þeir aðallega að hugsa um aðstæður sínar og sætta sig við þær. Það þarf að líða einhver tími áður en þeir geta farið að huga að öðru. Jafnframt þarf sérstaklega að huga að þörfum þeirra sem ekki eru tilbúnir til að fara út á vinnu- markaðinn eða í nám eftir að fangelsisvist lýkur.

Fyrirkomulag náms í fangelsum á Norðurlöndum er misjafnt að því leyti að sumstaðar eru reknir skólar innan fangelsanna en í öðrum tilvikum er gerður samningur við skóla eða aðrar fræðslustofnanir um að halda utan um námsframboðið innan fangelsisins. Hjá nánast öllum þjóðunum er lögð áhersla á að leita leiða til að geta efttölvustutt nám. Á Íslandi er netaðgangur í opnum fangelsum en aðgangur að netinu er undir eftirliti í lokuðum fangelsum.

¹ Sótt 15.09.2014 af <http://www.fangelsi.is/frettir/nr/172>.

Mikil áhersla var einnig lögð á ráðgjöf og hlutverk náms- og starfsráðgjafa. Til að mynda eru starfandi náms- og starfsráðgjafar í öllum fangelsum í Finnlandi. Hér á landi er starfandi náms- og starfsráðgjafi í 50% stöðu, sem þjónustar öll fangelsin. Fangar sem stunda nám í þeim skólum sem Fangelsismálastofnun hefur gert samning við geta leitað til námsráðgjafa í viðkomandi skóla.

ERINDI

Rie Thomsen, frá háskólanum í Árósum hélt erindi um náms- og starfsráðgjöf og lagði fram skilgreiningu frá Evrópusambandinu þar sem segir að náms- og starfsráðgjöf sé ferli sem er ætlað að gera einstaklinginn meðvitaðan um hæfileika sína, hæfni og áhuga svo þeir geti tekið upplýstar ákvarðanir um menntun og atvinnu og til að leggja upp eigin lífsferil. Hún lagði áherslu á að starfsferill eða frami væri ekki línulegt ferli í eina átt sem ætlaður er fáum. Starfsferill er að hennar mati ferli sem allir geta tekið þátt í og getur leitt einstaklinginn í ólíkar áttir. Í erindi sínu vísaði hún einnig í kenningar þessu tengdar og benti á breytta orðræðu á þessu sviði þar sem í nýrri kenningum er lögð áhersla á að heppni sé engin tilviljun, að mikilvægt sé að láta reyna á drauma sína á leiðinni og að hætta aldrei að læra². Áskoran er fólgin í því að nota þessa nálgun þegar unnið er með fólki sem finnst það vera óheppið og að aðstæður þess séu ósanngjarnar eins og getur verið upplifun einstaklings sem situr í fangelsi.

Í erindi Ritu Buhl, frá VIA háskólanum í Danmörku, kom fram að ráðgjöf snúist meðal annars um að byggja brú á milli ólíkra einstaklinga og aðstæðna og að ráðgjafarferlið er námsferli þar sem áhersla er lögð á að einstaklingurinn taki ákvörðun um nám sitt, að hann geti og vilji skuldbinda sig til að vinna á nýjum forsendum og að hann geti tengt val sitt og þátttöku við framtíðaráform sín. Í erindinu sínu fjallaði hún um starfsráðgjafarkenningu³ sem fjallar um að það að velja og taka ákvarðanir er nám í sjálfu sér, meðvitað val byggir á hæfni til að uppgötva, skipuleggja, einbeita sér og að skilja. Í erindinu kom hún jafnframt inn á aðlögunarhæfni sem grundvöll fyrir byggingu brúa milli ólíkra einstaklinga og aðstæðna. Því er mikilvægt að í námsferli ráðgjafarinnar séu einstaklingar studdir við að þróa eigin aðlögunarhæfni, þ.e. hæfni til að skuldbinda sig, taka þátt og tengja við

starfsþróunarmöguleika. Í framhaldi af þessu talaði hún um tvo póla í ráðgjöfinni sem eru þó ekki andstæðir heldur þurfa þeir að haldast í hendur. Góð ráðgjöf byggir á störfum sérfræðinga sem nýta sér faglega þekkingu og tækni ráðgjafar og sem hægt er að skilgreina og lýsa. En góð ráðgjöf byggir einnig á vinnu með manneskjum, þar sem leitast er við að hvetja einstaklinga og taka tillit til tilfinninga þeirra. Tenging þessara póla á að hjálpa til við að einstaklingurinn upplifi tilgang (sem felur í sér hvatningu), skilning (sem snýst um að hafa yfirsýn) og stjórn (jafnvægi).

Charlotte Mathiasen frá háskólanum í Árósum fjallaði um þau mörgu áhersluatriði sem til staðar eru varðandi nám í fangelsum um alla Evrópu svo sem aðgengi að námsefni við hæfi, aðgengi að neti, stuðningur og heimsóknir fyrrverandi fanga til núverandi fanga vegna náms, stærðir stofnana og möguleika á námsframboði, samstarfsaðila utan múranna sem þarf að draga að náminu og hæfniuppbyggingu starfsfólks til að sinna námi fyrir fanga. Hún vísaði í kenningar sem byggja á áherslu á að læra með því að gera hluti og í félagslegu samhengi, með öðrum orðum að nám er ekki eingöngu hugrænt ferli. Því er nauðsynlegt að taka tillit til mismunandi félagslegra og tilfinningalegra aðstæðna sem skipta máli við nám. Hæfni einstaklingsins til að búa sig undir að takast á við nýjar áskoranir framtíðarinnar eru kjarni náms.

FJÖLBREYTT ÚRVAL VINNUSTOFA

Í vinnustofum ráðstefnunnar var tekið á mörgum og ólíkum viðfangsefnum. Þar á meðal var fjallað um hugmyndafræði þar sem áhersla er lögð á ábyrgð einstaklingsins og að hann sé hugsandi og viljandi manneskja. Í framkvæmd skiptir máli að skilja rökréttar afleiðingar gerða sinna og því þarf einstaklingurinn að hafa yfirsýn og taka ábyrgð á afleiðingum gjörða sinna. Í Danmörku hefur verið sett upp námstilboð sem byggir á þessum hugmyndum fyrir ungt fólk á aldrinum 18–30 ára undir heitinu TAMU. Einstaklingur sækir um nám hjá kennara og gerður er samningur þeirra á milli sem kveður á um að ef einstaklingurinn stendur ekki við samninginn getur honum verið sagt upp.

Í annarri vinnustofu var talað um vald innan kennslustofunnar og hvernig það birtist þegar talað er um nám í fangelsum. Í þessari vinnustofu var einnig rætt um mikilvægi þess að einstaklingur sé meðvitaður um afleiðingar eigin hegðunar og það tengt valdahugtakinu. Vald í kennslustofunni snýst ekki bara um að halda aga heldur líka um að

2 John Krumboltz – Stanford <https://ed.stanford.edu/faculty/jdk>.

3 Bill Law – <http://www.hihohiho.com/>.

Ljós.: Per Tharne Direktoratet for Kriminalforsorgen i Danmark.

halda virðingu. Þetta er flókið ferli þar sem virðing er lykilhugtak, ef kennari missir virðingu sína þá tapar hann um leið völdum. Þess vegna er mikilvægt að nemendur hafi frelsi til að samþykka eða hafna þátttöku í ákveðnum aðgerðum eða athöfnum innan kennslustofnunar því valdatengsl byggja á sambandi einstaklinga sem hafa frelsi. Það er áskorun að finna jafnvægi í þessum valdatengslum þegar talað er um völd og frelsi í kennslustofu innan fangelsa.

Í enn annarri vinnustofu var fjallað um námsleiðir fyrir fanga og hvernig hægt er að skilgreina gæði í menntun fanga þar sem þeir hafa ekki sömu valmöguleika og aðrir. Í Finnlandi er í gangi verkefni sem byggir á þeirri hugmynd að gefast aldrei upp gagnvart skjólstæðingum. Það er mikil áskorun fyrir ráðgjafana að skilja viðhorf fanganna, markmið þeirra og hugmyndir um hvernig best sé að ná þeim. Í ráðgjöfinni er gengið út frá því að öll hegðun sé valkvæð. Í þessari vinnustofu var einnig sagt frá því að í Noregi hefur samstarf við fyrirtæki reynst vel til að auðvelda föngum endurkomu út í samfélagið að afplánum lokinni. Þeir byrja að vinna einum til þremur mánuðum áður en þeir eru leystir úr haldi. Þeir vinna samkvæmt samningi sem gerður er milli aðila og fá sömu laun og aðrir í störfunum. Þetta þykir hafa heppnast vel en þó á enn eftir að gera markvissar kannanir á árangri.

STAÐAN Á ÍSLANDI

Loks er rétt að geta fréttar úr fangelsum á Íslandi: „Enn eitt aðsóknarmetið að menntun í fangelsum var slegið á skóla-

árinu 2013-2014. Alls innrituðust í nám á Litla-Hrauni og Sogni 68 nemendur á haustönn 2013. Þar af voru fjórir í háskólanámi, en hinir 64 voru skráðir í nám á vegum Fjölbrautaskóla Suðurlandsá Selfossi (FSu). Á vorönn 2014 voru samtals 70 nemendur innritaðir í nám; fjórir í háskólanám, 65 í nám á vegum FSu og einn í nám á vegum Menntaskólans í Kópavogi (MK).“⁴

UM HÖFUNDANA

Halla Valgeirsdóttir er sérfræðingur hjá Fræðslumiðstöð atvinnulífsins. Helstu verkefni hennar tengjast námsskrárskrifum. Hún var áður fræðslustjóri hjá Leikskólum Reykjavíkurborgar. Halla hefur lokið M.Ed.-prófi í menntunarfræði með áherslu á fræðslustarf með fullorðnum frá Háskóla Íslands og BA-prófi í félagsfræði frá sama skóla.

Ingibjörg Elsa Guðmundsdóttir er framkvæmdastjóri Fræðslumiðstöðvar atvinnulífsins. Hún hefur B.A.-próf í sálfræði, kennsluréttindi frá HÍ, M.Ed.-próf í kennslufræðum frá Harvard-háskóla í Bandaríkjunum og framhaldsmenntun í fullorðinsfræðslu frá Háskólanum í Linköping í Svíþjóð. Ingibjörg hefur unnið við fullorðinsfræðslu frá 1985 við stjórnun, kennslu og skipulagningu, m.a. hjá Menningar- og fræðslusambandi alþýðu og Tómskundaskólanum. Hún hefur einnig tekið þátt í bæði evrópskum og norrænum samstarfsverkefnum á sviði fullorðinsfræðslu og starfsmenntunar.

4 Sótt 15.09.2014 af <http://www.fangelsi.is/frettir/nr/344>.